

KDYŽ DVA DĚLAJÍ TOTÉŽ... / HANA MAŘÍKOVÁ

Zapojování otců do péče a výchovy dětí, jakkoli v uplynulých desetiletích stálo na okraji pozornosti naší společnosti, začíná být v průběhu 90. let reflektovaným tématem, a to v různých částech veřejnosti, tu odbornou nevyjímaje. Nicméně otázky týkající se toho, co se (z)mění v rodině, když o dítě či děti pečuje (i) táta (co to znamená nejen pro vztah otec-dítě, ale i pro partnerský vztah; nakolik se sobě muž a žena – otec a matka v tomto typu /tj. heterosexuální/ rodiny přibližují, tzn. nakolik jsou schopni chovat a vnímat se jako zástupní a v tomto smyslu i jako sobě si rovní; zda je možné individuálně dosáhnout genderové rovnosti v rámci páru v jinak genderově nerovném prostředí apod.) jsou otázkami, které mohou být nastolovány a zodpovídaný ještě dlouhou dobu, neboť diskuse na toto téma je u nás zatím stále na svém počátku.

Několik poznámek na téma genderové rovnosti v rodině

Na téma zapojování a participace otců na péči a výchově dětí je sice možné nahlížet výlučně v psychologické rovině, v rovině důvěrného vztahu mezi rodičem/otcem a jeho dítětem/děti, popřípadě ve vztahu k druhému rodiči či vztahu obou rodičů navzájem. Je však také možné zasadit jej do širšího kontextu, chceme-li postihnout vazbu mezi tím, co zpravidla vnímáme jako „ryze soukromou“ věc nebo záležitost a co jako obecnější rovinu tématu – jako propojení sféry soukromí se sférou veřejnou, se širší společností, která soukromé vztahy mnohdy významně spousovlivňuje a zpětně je jimi ovlivňována.

V souvislosti s modernizačními procesy, které nemohly zcela minout rodinu,¹ se ukazuje, že jejich odpad na rodinu je, resp. může být vnímán a vyhodnocen jako ambivalentní. Rodina se v průběhu vývoje moderní společnosti stala institucí na jedné straně „křehčí“, méně stabilní, na straně druhé demokratičtější (srov. např. Singly 1999; Giddens 2000). Co však v tomto kontextu znamená demokratičtější? Je-li jedním z podstatných znaků demokracie rovnost, pak demokracie v případě rodiny znamená rovnost práv a povinností partnerů v oblasti jejich rodinného a soukromého života, znamená ale také zrovnoprávnění dětí v rámci rodiny (srov. tamtéž). Je-li podmínkou, ale i projevem demokracie důvěra, otevřený dialog a vyjednávání (které jsou postaveny na svobodě konání každé ze zúčastněných stran, stejně tak jako na vzájemné úctě a toleranci), pak by tyto demokratické principy měly platit a projevovaly se i v rámci rodiny, docházeli-li nebo má-li docházet k její demokratizaci.

Mnohé zahraniční studie na téma participace otců v rodinách dokládají, že i když se muži začínají zapojovat do chodu rodiny více a jinak než v minulosti, změny, které se v rodině v tomto směru odehrávají, jsou jednak pomalé (Segal 1990), jednak nedostatečné – neúplné (Hochschild, Machung 1990; Coltrane 1996). I když některé studie zaměře-

né na otcovství (např. Lamb 1986; Dowd 2002) nebo na rodičovství (např. Geiger 1996; Silverstein 1996) popřely některé z ustálených názorů, mýtů a stereotypů, které do té doby byly rozšířeny nejen v laické, ale i odborné veřejnosti (například o „neschopnosti“ mužů pečovat o dítě), jiné studie poukazují na přetrvávající diskrepanci mezi participací otců na starosti o děti a participací na výkonu domácích prací, popřípadě na oné emocionální, mentální a manažerské práci v rodině (srov. Brandth a Kvande 1998; Craig 2006; Wall a Arnold 2007). Je zřejmé, že participace otce v rodině by neměla zahrnovat jen jeho účast, resp. spoluúčast na tom, co je označováno jako rodičovská práce („parental work“ např. u Brandth a Kvande 1998), ale rovněž účast na širší práci pro rodinu („family work“), kterou lze vymezit jako (shodnou, srovnatelnou) participaci obou partnerů ve všech oblastech rodinného života, tj. na finančním a materiálním zabezpečení rodiny, na bazální péči i na emočním nasazení spojeném s péčí a starostmi o druhé, na chodu a managementu rodiny a domácnosti, na udržování příbuzenských a přátelských sítí (majících srovnatelný dopad na život každého z rodičů ať už v podobě „obětí“, omezení, nebo i „zisků“ apod.), mají-li být uvedeny ty hlavní oblasti a dimenze života v rodině.

Metodologická odbočka

Je zřejmé, že demokratizace rodiny neznámá jen a pouze nastolení rovnosti a dalších fungujících demokratických principů mezi dospělými partnery – v konvenčním smyslu mezi partnery „různého pohlaví“ v heterosexuální rodině, ale může znamenat mimo jiné i zrovnoprávnění různých forem rodinného života. V dalším textu se však zaměřím právě na heterosexuální rodinu a její možnou proměnu v daném kontextu, neboť tento typ uspořádání je převládající a stále dominantní vůči ostatním možným formám rodinného uspořádání v naší společnosti (srov. Dudová 2007).

Pro zodpovězení výše nastíněných otázek, týkajících se možného navození genderové rovnosti v rodinách s pečujícím otcem v naší společnosti, slouží především analýza kvalitativní sondy,² která byla uskutečněna v průběhu roku 2006.³ Ta byla založena na 20 polostrukturovaných interview⁴ provedených souběžně⁵ s oběma rodiči, a to v rodinách, kde:

- muž dobrovolně pečoval nejméně půl roku o dítě ve věku do 4 let jeho věku;
- za situace, kdy muž přerušil výkon placené práce nebo jej časově výrazně omezil tak, aby o dítě mohl pečovat převážně on, popřípadě i on;
- kdy jeho partnerka/manželka vykonávala na plný nebo částečný úvazek placenou práci a byla v té době jedinou, resp. hlavní živitelkou nebo spoluživitelkou rodiny.

Rozhovory tak zahrnovaly jak případy, kdy v rodině došlo k reverzi obvyklého schématu genderových rolí rodičů (srov. Russell 1987), které ve vzorku převažovaly, tak případy genderově vyváženějšího uspořádání v podobě souběžného sdílení rodičovství a živitelství oběma rodiči (srov. Coltrane 1996). Záměrem rozhovorů bylo identifikovat jak situaci, kdy muž pronikl do prostoru definovaného jako „ženská sféra“, tak také situaci, kdy dochází/došlo k jeho návratu do sféry placené práce.⁶ Interview si kladla za cíl porozumět tomu, jak se v situaci, kdy muž participuje skrze péči o dítě v soukromé sféře, vyrovnávají nebo nevyrovnávají možnosti obou partnerů v této sféře (ale i v rámci širší společnosti), jak se prolamují, popřípadě boří genderové stereotypy, nebo jak se naopak udržují a reprodukují.

Při analýze rozhovorů byla použita jak metoda „zakotvené teorie“ (Corbinová, Strauss 1999), postavená na induktivním přístupu, tak přístup deduktivní, kdy výsledky z daného výzkumu jsou porovnávány s výsledky z jiných relevantních výzkumů.

Jak to bylo na začátku?

Jakým způsobem se v oslovených rodinách muži zhostili pečovatelské role? Jak oni sami a jejich partnerky vnímali a popisovali svou péči a starání se o dítě a jak vnímali toho „druhého“ rodiče? Co daná situace znamenala pro matku a co pro otce? Co nová zkušenost matek a otců může znamenat z hlediska genderové rovnosti?

V některých rodinách začali otcové pečovat o dítě v době, kdy bylo ještě kojeno (zhruba v rozmezí od půl roku do jednoho roku). Právě o otázce kojení se často diskutuje a v hegemonickém diskursu mateřství slouží jako pádný argument, proč má být doma s dítětem matka a proč je „přirozené“, aby o něj pečovala právě ona. V rodinách, kde matky své děti v době návratu na trh práce ještě kojily, kojení pro ně nepředstavovalo žádnou reálnou překážku ani v tom, aby šly pracovat, ani v tom, aby pokračovaly v kojení.

„Tak já jsem byla doma s tím mladším dítětem, s chlapčkem, sedm měsíců. To jsem byla na mateřský. A nastoupila jsem do práce po sedmi měsících a vlastně jsem ještě kojila. Ale měla jsem takovou práci, že jsem mohla si to nějakým způsobem organizovat, že jsem mohla jít domů na kojení, nebo jsem kojila odpoledne nebo večer, takže to šlo.“ Sandra, lékařka, 40 let (dvě děti).

„To Vám už musím popsat, jak ten den běžel. Takže nějakým společným úsilím jsme vstali, manželka odvedla dítě do školky, nakojila a odešla teda. Já jsem s nějakým 1 a půl nebo 2 hodinovým zpožděním nachystal S., naložil a MHD jsem za ní jel do zaměstnání, aby měla možnost znovu nakojit. Pak jsem objížděl přilehlé ulice asi 2 hodiny, aby mohla znovu nakojit, pak jsem jel domů, kde S. dostala jednu dávku kašičky, pak už zase manželka přijela, aby mohla zase kojit. Takže mimo jedny dávky jídla, to všechno bylo kojení.“ Pavel, manažer, 43 let (dvě děti).

Zato tam, kde žena už nekojila a šla pracovat, byla použita argumentace korespondující s hegemonním diskursem mateřství, kdy zaznělo, že mohla jít pracovat právě proto, že dítě už nebylo kojeno.⁷ Z porovnání situací je zřejmé, že kojení samo o sobě nepředstavuje žádnou reálnou překážku. Překážkou se stává až ve chvíli, kdy je za ni skutečně považováno. To potvrzuje, že rozhodující v mnoha případech není „praxe“, ale její ideové (ideologické) zdůvodnění. Nicméně diskurs kojení jako součást hegemonního diskursu mateřství může reálně působit jako inhibitor odchodu žen z rodiny do práce, a tedy i jako jeden z možných inhibitorů otevírání se sféry domova mužům.

V adaptační fázi změny se naprosto výjimečně, leč přece, vyskytly pochybnosti ženy o tom, zda muž péči o malé dítě zvládne, resp. jak ji zvládne. Předpoklad nekompetencí nebo nedostatečných kompetencí otce ze strany matky by mohl být vyhodnocen jako možný projev „strážení domácího krbu“ (viz „maternal gatekeeping“ např. u Allen and Hawkins 1999, McBride et al. 2005). Avšak skutečnost, že dvojice tyto pochybnosti zvládla, znamená, že k vyloučení otce ze sféry práce pro rodinu („family work“) nedošlo. Obecně pak platí, že partnerky dobrovolně pečujících otců svým konáním nenaplnují nutný předpoklad „strážení rodinného krbu“ – a priori ani posteriori ty „druhé“ systematicky nevylučují z možnosti participovat ve sféře, která je ve společnosti definována a vnímána jako „jejich“ doména. Tyto ženy nelpí rigidně na standardech péče nebo domácí práce, nepotřebují se utvrzovat ve své „ženské“ (mateřské) identitě, nelpí na tradičně definovaných rodinných rolích. Naopak prokazují schopnost vnímat jinak svou i partnerovu roli nejen v rodině, ale i ve společnosti, schopnost jinak tyto role utvářet a hrát – nevnímat je jako soubor nutně daných, rigidně definovaných očekávání vytvářejících základ pro jediné možný způsob chování. Tyto ženy jsou zpravidla schopny i jinak konstruovat svou identitu, jejímž základem není nutně jen mateřství nebo šířeji péče o „druhé“ – jejich blízké, ale je jím i práce mimo rodinu. Mnohé ženy vnímají práci a rodinu jako naprosto rovnocenné a komplementární součásti svého života, což se odráží v jejich pojetí sebe sama jako pracující matky.

„Pro mne je určité obojí jako důležitý. Já si třeba nedovedu představit, že bych byla jenom třeba s dětma, protože si myslím, že to nějak tak jako úplně člověka taky nenaplní. Ale zase bych nechtěla být určité bez dětí...“ Karolína, 43 let, lékařka (dvě děti).

Schopnost jiného pohledu na rodinu a schopnost ji redefinovat se netýká jen žen, ale i mužů, kteří vstupují do prostoru domova. I oni si „nějak“, a to „jinak“ v relaci k ustálenému (konvenčnímu, tradičnímu) způsobu definují svou roli v sociálním světě, což se promítá do jejich vidění sebe sama. Někteří muži explicitně vyjádřili, že nejsou orientovaní na kariéru, že rodina má pro ně v jejich životech přednost. Jak se tito muži, kteří dostali označení „muži orientovaní na rodinu“ („family man“ viz např. Coltrane 1996; Hochschild 2003),⁸ „zabydlují“ v prostoru domova a co to nejen pro ně znamená?

Péče jako péče (!)

I když ve většině případů byla péče o dítě vnímána muži samými jako zvládnutelná a jimi zvládaná (totéž zpravidla korespondovalo s názorem jejich partnerky), mnozí muži si uvědomovali, že se museli mnohému učit – totéž ale uváděly i některé ženy. Péče o dítě tak nebyla vnímána jako něco daného, vrozeného (i když i argumentace tohoto typu se objevovaly), ale jako něco, co se člověk – muž i žena – musí a může naučit, i když k tomu není primárně socializován/a. Počáteční představy některých mužů o tom, co to znamená pečovat o malé dítě, co všechno péče vyžaduje, a hlavně v jakém rozsahu a frekvenci vykonávaných činností, neodpovídaly vždy tomu, co následovalo. Životní zkušenost poté fungovala jako korektiv jejich představ.

„To si vzpomínám, že jsem si tenkrát říkal, proč to dítě musí jíst pětkrát denně? Vždyť by to stačilo třeba třikrát, ne?“ Dan, 37 let, zaměstnanec soukromé firmy (dvě děti).

Pokud byl v počátečním období mužova nástupu domů vůbec zaznamenán, resp. pokud vůbec existoval nějaký rozdíl mezi péčí otce a mezi péčí matky, zpravidla se rychle pod tíhou reality – reagování na dětské potřeby smazal. Situace péče a starání se o dítě pak mnohého muže zesenzitivnila. Muž nevnímá své okolí „technicky“ jako nepečující muži, je schopen určitých prožitků i projevů blízkosti.

„A taky [kolegové] neměli v životě ani psa, nebo ani rybičku. Mají jen auta nebo takové věci. Auto zaparkuješ do garáže, vyměníš olej nebo tak něco. V tom smyslu je víc problémů s dítětem než s autem, ale taky víc radosti....“ George, 38 let, umělecké povolání (jedno dítě).

Nejeden muž začal projevovat strach o dítě (třeba aby nedošlo k úrazu), projevoval o něj starost, snažil se jej zabezpečit tak, aby nestrádalo, aby se mu dařilo (neonemocnělo, nebyla mu zima apod.). Starání se o dítě muže socializovalo k většímu respektu k druhému člověku, k adekvátnímu reagování na potřeby a požadavky dítěte, které (často) musí mít a mají prioritu před potřebami a požadavky pečovatele. Pobyť otce doma s dítětem nasměroval otce k tomu, že „byl s dítětem“ (nejen ho „měl“), prožíval s dítětem jeho život.

Intenzivní starání se o dítě se tak promítlo do vztahu otce k dítěti. Pokud specialisté (Možný 1983, Gjuríčová 1996) uvádějí, že mezi otcem a dítětem je zpravidla volnější vazba než mezi matkou a dítětem, pak toto obvyklé schéma koresponduje s tradičním rodinným uspořádáním v rodinách (s distancí muže-živitele a blízkostí matky-pečovatelky). Tam, kde otec o dítě pečuje, dochází ke vztahovým posunům mezi otcem a dítětem. Muž je schopen si vytvořit těsnější vazbu k dítěti a naopak. Velice zřetelně to vystupuje do popředí v rodinách, kde otec pečoval jen o jedno dítě z více (obvykle dvou). To, o které pečoval, vnímal jako sobě bližší. V případě dítěte rodiče registrují, že dítě, o které bylo pečováno (i) mužem, je pak schopné „jít“ k oběma, resp. tíhne k tomu, s kterým trávilo (poslední dobu) více času.

I když v páru se rodiče vnímají jako nestejní, resp. rozdílní, ukazuje se, že vnímání svých schopností a vlastností, které se vážou k výkonu rodičovství, odvozuji spíše na základě reálné praxe než stereotypně na základě genderu. Někdy byl otec označen jako ten trpělivější, starostlivější apod., matka jako přísnější, racionálnější, erupтивnější apod. Jindy byl otec vnímán a sebe sama vnímal jako autoritu, byl tím, kdo děti disciplinuje, popřípadě trestá, i když na druhé straně byl označen za toho trpělivějšího. To dokládá, že při vnímání svých zcela konkrétních vlastností a schopností jsou muži a ženy schopni překonat genderové stereotypní optiku. Dokládá to také to, že odlišnost mezi otcem a matkou v případě heterosexuálního páru je dána především tím, že se jedná o dva neidentické jedince, a nikoli „jejich pohlavím“, jak se běžně předpokládá.

Jak praví přísloví...

Přestože se v mnohých rodinách rodiče shodli na tom, že schopnost pečovat o dítě je pro muže i ženy identická, někde ženy reflektovaly, že otec byl schopen poskytovat dítěti či dětem lepší péči – více se jim věnoval, než jak to do té doby dělaly ony a než by to dělaly následně. Jejich životní zkušenost, resp. reflexe zvládnání určité životní situace, na jedné straně nabourává přesvědčení o „lepší“ předpokladech a schopnostech matky věnovat se dětem – z tohoto pohledu k sobě oba gendery přibližuje, na straně druhé tím, že žena péči muže hodnotí jako „lepší“ než tu svou, staví muže do vyšší pozice než sebe, udílí maskulinní péči vyšší status než své mateřské praxi, a vlastně tak reprodukuje genderovou nerovnost (srov. Brandth a Kvande 1998). S tendencí muže chválit souvisí i tendence projevovat muži vděčnost za to, že zůstal doma s dítětem. Muži byly poskytovány ze strany ženy určité výhody,⁹ které žena v identické situaci nemá. Například muž měl po příchodu ženy z práce volno na své aktivity (na to, aby mohl zajít za kamarády, na pivo, zasportovat si apod.), zatímco ona se v té době starala o dítě/děti, popřípadě dokončovala domácí práce, které on buď nestihl udělat, nebo nechtěl udělat. I v situaci, když otec pečuje o dítě, může mít muž určité výhody – „výsady“, v těchto případech:

- o dítě nepečuje celý den – pokud péči po návratu z práce přebírá matka dítěte (a otec „mizí“, „vytrácí se pryč“);
- si dokáže uchránit určitý rozsah volného času pro realizaci svých zájmů a koníčků na rozdíl od své partnerky i na rozdíl od mnohých žen na rodičovské dovolené (viz problematika disproporce volného času – „leisure gap“);
- si udržuje odstup od výkonu domácích prací – dělá jen to nejnutnější a to, co ho baví, kdy mnohé z domácích prací pak dokončuje žena po své pracovní směně v placeném zaměstnání (viz problém druhé směny).

Důsledkem „ekonomiky vděku“ (viz pozn. 7) je to, že se genderové nerovnosti reprodukuji na nové bázi, resp. v novém sociálním kontextu.

Pečující otec ale není nutně oceňován jen v prostředí domova, s oceněním svého pečovatelského se setkává i mimo

jeho rámeček. V určitých situacích a kontextech je vnímán jako „hvězda“ (na pískovišti jinými maminkami), jako „sexy“ (známými i neznámými ženami), jako „borec“ (v okruhu svých přátel) a někdy i muži sami sebe hodnotí vysoce (viz věty typu „chlap to dokáže líp“ apod.). Reflexe i sebereflexe pečujícího otce dokládá, že péče o dítě může pro některé muže představovat další možné pole úspěchu,¹⁰ a to:

- buď alternativu k úspěchu¹¹ v práci, pokud zde muži nejsou příliš úspěšní nebo pokud o úspěch v této oblasti příliš neusilují,
- nebo se dokonce může jednat o rozšíření domény úspěchu i do této oblasti, tj. do oblasti péče o druhé – a sice v případě, že se jedná o muže, kteří mají poměrně vysoký socioprofesionální status, vysoké pracovní ambice a kariérové aspirace, kdy péče o dítě představuje „přestávku k oddechu“, než zase začnou pracovat naplno, než začnou realizovat své další kariérové plány.

Z tohoto pohledu pak na péči o dítě může být nahlíženo jako na součást nového životního stylu určité sociální vrstvy mužů, nebo dokonce jako na výzvu k „dobytí“ nového teritoria, jak upozorňuje například Brod (1987).

Jak úspěch, tak výhody muže/ů ale patří mezi atributy hegemonické maskulinity. Pokud tedy péče o dítě představuje pro některé muže možné pole úspěchu, pokud si i v situaci péče o dítě dokážou uchránit staré či získat nové výhody, pak v tomto kontextu „pečovatelské otcovství“, jak jej v českém kontextu označuje Šmídová (2007), nezeslabuje nutně hegemonickou maskulinitu, naopak ji spíše dokáže novým způsobem posílit.

Pro úplnost je třeba dodat, že některé ženy i muži byli schopni realisticky vyhodnotit situaci. Byli si vědomi toho, že „intenzivnější“, „lepší“ péče se realizuje v důsledku toho, že otec doma nedělá všechno to, co obvykle musí dělat a zvládat matka, proto by neměl být důvod hodnotit otce „výš“ a „jinak“ než matku.

Z dosud uvedených zjištění se dá vyvodit, že i když nastává změna v reálném chování pečujících otců a i když změna chování je bezesporu důležitá, není důležitá „sama o sobě“. Měla by proto být vyhodnocována v kontextu reflexe tohoto chování, jeho sociálního ocenění. Nejen tendence k uchování si výsad, nejen možná orientace na úspěch v nové oblasti, ale i vyšší ocenění chování ze strany druhých napomáhá konzervovat jak určitý typ mužské identity, tak i ve svém důsledku vyšší sociální status muže. Realizovanou genderovou změnu v chování muže nebo mužů-pečujících otců tak lze vyhodnotit jen jako nedostatečnou, neúplnou, která nemusí vést nutně k jiné než dosud obvyklé konstrukci a vnímání genderové identity muže a k zeslabení jeho dominance v rodině, resp. k zeslabení dominance mužů ve společnosti.

Co dodat na závěr?

Z dosud uvedených zjištění je zřejmé, že proces pronikání mužů-pečujících otců do sféry soukromé je procesem ambivalentním z hlediska dopadů na genderovou rovnost. Tyto

ambivalence se neprojevují jen v rovině každodenní realizace, ale i v rovině makrosociální.

Pečující otec narušuje představu, že muž péči o dítě nezvládne, představu mužské „tvrdoosti“, „necitlivosti“, „odstupu od druhých“ apod., což je spojeno jak s narušením představy vzdáleného otce – živitele, tak s narušením představy matky jako jediné vhodné pečovatelky. Zatímco směrem k muži dochází k postupné legitimizaci toho, že muž může o dítě pečovat, hodnocení žen jako pracujících matek malých dětí vyznívá vůči nim zatím méně příznivě. Oba rodiče se setkávají s ohodnocením toho, co kdo z nich dělá anebo nedělá, které se pohybuje na škále od pomyslného mínusu do pomyslného plusu. Zatímco negativní reakce na sebe zažívali v analyzovaných příbězích rodin jak muži, tak i ženy, muži-pečující otcové se častěji setkávali s kladným oceněním než ženy. To potvrzuje, že je stále silnější tendence nadhodnocovat muže a podhodnocovat ženy za jejich konání než tendence vnímat je v identických situacích jako sobě rovné, rovnocenné.

I jiné domácí (Maříková a Radimská 2003; Nešporová 2005; Šmídová 2007), stejně tak jako zahraniční studie (Tereškinas a Reingardienė 2005, Craig 2006) na téma pečujících otců dokládají, že i když na jedné straně péče o dítě zeslabuje mužovu dominanci v rodině, muž je schopen vytvořit si bližší a důvěrnější vztah k dítěti, na straně druhé to nutně nezeslabuje jeho dominanci vůči ženě, pokud on je stále tím, kdo má více svobody a volnosti pro realizaci svých představ a plánů, komu zůstává větší prostor pro volbu. V této souvislosti se hovoří o maskulinitě orientované na dítě („child orientated maskulinity“ viz Reinicke et al. 2005). Z hlediska genderové rovnosti v rodině se zdá být kruciólní oblast domácích prací a sféra volného času, kde muž často mívá stále více svobody a výhod než žena.

Zásadní otázka, která se v souvislosti s genderovou rovností v rodině vynořuje, je, nakolik je možné dosáhnout individuálně rovnosti v rámci páru v jinak sociálně nerovných genderových vztazích? I pokud (zatím zcela výjimečně) dochází k nastolení rovnosti na úrovni dvojice (z hlediska objemu, frekvence, náročnosti apod. všech činností a aktivit, které je možné zahrnout do práce pro rodinu) a i pokud se v rámci páru muž a žena vzájemně shodně oceňují, tj. nikoli primárně podle genderových askripcí, ale podle svých skutečných kvalit a schopností, vzhledem k přetrvávajícímu nerovnému oceňování mimo rodinu, se nedá hovořit o významném posunu od nerovnosti k rovnosti. I když každý jednotlivý případ může napomoci nabourávat určité stereotypní představy spojené nejen s otcovstvím, mateřstvím, resp. s konkrétním genderem, k zásadnímu „průlom“ na úrovni společnosti dochází až v momentě zpochybnění legitimacy určitého typu percepce a reflexe sociální reality. Bude-li tedy prostor rodiny a domácnosti vnímán a bude-li fungovat jako další prostor, který muži mohou dobýt, kde mohou získat (nové) výhody, nic zásadního se nemění a nezmění.

Na druhé straně realizace nového možného modelu nebo modelů organizace individuálně habitualizovaných činností

v (heterosexuální) rodině již ze samé své existence narušuje představu „jediné možnosti“ rodinného uspořádání v tomto typu rodiny a funguje tak i jako možné zpochybnění „správnosti“ unifikované možnosti. V tomto smyslu k významnému posunu v tomto typu rodiny již dochází.

Literatura

- Allen, S. M., Hawkins, A. J. 1999. „Maternal Gatekeeping: Mother's Beliefs and Behaviors That Inhibit Greater Father Involvement in Family Work.“ *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 61, No. 1: 199–212.
- Brandth, B., E. Kvande. 1998. „Masculinity and child care: the reconstruction of fathering.“ *Sociological Review*, Vol. 46, No. 2: 293–313.
- Brod, H. (ed.) 1987. *The Making of Masculinities. The New Men's Studies*. London: Allen and Unwin.
- Coltrane, S. 1996. *Family Man*. New York: Oxford University Press.
- Corbinová, J., Strauss, J. L. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.
- Craig, L. 2006. „Does father care mean fathers share? A comparison of how mothers and fathers in intact families spend time with their children.“ *Gender & Society*, Vol. 20, No. 2: 259–281.
- Dowd, N. E. 2002. *Redefining Fatherhood*. New York and London: New York University Press.
- Dudová, R. 2007. „Rodina a rodiny – formy soukromého života v České republice“. Dostupné na: <http://www.soc.cas.cz/promeny/info/cz/25017/Kvantitativni-vyzkum.html>
- Geiger, B. 1996. *Fathers as Primary Caregivers*. Westport, Conn.: Greenwood Press.
- Giddens, A. 2000. *Unikající svět*. Praha: SLON.
- Gjuričová, Š. 1996. „O spiknutí naší kultury proti otcům“. *Lidové noviny*, 31. 10. 1996.
- Hochschild, A. R., Machung, A. 1990. *The Second Shift*. London: Piatkus.
- Hochschild, A. R. 2003. *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York: Henry Holt and Company.
- Maříková, H. (ed.) 2007. „Trvalá nebo dočasná změna?“ Nepublikovaný text.
- Maříková, H., Radimská, R. 2003. *Podpora využívání rodičovské dovolené muži*. Praha: MPSV.
- McBride, B. A., Brown, G. L., Bost, K. K., Shin, N., Vaughn, B., Korth B. 2005. „Paternal Identity, Maternal Gatekeeping, and Father Involvement.“ *Family Relations*, Vol. 54, No. 3: 360–372.
- Možný, I. 1983. *Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů*. Brno: UJEP.
- Nešporová, O. 2005. *Harmonizace rodiny a zaměstnání. Rodiny s otci na rodičovské dovolené*. Praha: VÚPSV.
- Reinicke, K., Cybulski, F., Drews, L. V., Sørensen, B. W. 2005. „Fathers on Parental Leave in Denmark.“ In Tereškinas, A., Reingardienė, J. (eds.) in *Men and Fatherhood: New Forms of Masculinity in Europe*. Vilnius: EUGRIMAS.
- Russell, G. 1987. „Problems in role-reversed families.“ In O'Brien, Ch. L., M. O'Brien (ed.) *Reassessing Fatherhood*. London-Newbury Park-Beverly Hills: Sage Publications.
- Segal, L. 1990. *Slow Motion: Changing Masculinities, Changing Men*. London: Virago Press.
- Silverstein, L. B. 1996. „Fathering Is a Feminist Issue.“ *Psychology of Women Quarterly*, Vol. 20, No. 1: 3–37.
- Singly, F. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.
- Šmídová, I. 2007. „Pečovatelské otcovství: rodinné strategie pro skloubení linií životní dráhy.“ In Heczková, L. (ed.) *Vztahy, jazyky, těla*. Praha: FHS UK.
- Tereškinas, A., Reingardienė, J. (eds.) 2005. *Men and Fatherhood: New Forms of Masculinity in Europe*. Vilnius: EUGRIMAS.
- Wall, G., Arnold, S. 2007. „How Involved is Involved Fathering?“ *Gender & Society*, Vol. 21, No. 4: 508–527.

Poznámky

- 1 I když nahlíženo z perspektivy genderových ne/rovností rodina se jeví být institucí, která je relativně dlouho rezistentní vůči některým tendencím (srov. např. Segal 1990; Hochschild a Machung 1990; Craig 2006 vs. Geiger 1996; Silverstein 1996; Brandth a Kvande 1998; Giddens 2000).
- 2 Kvalitativní sonda byla součástí řešení výzkumného projektu „Změny v uspořádání genderových rolí v rodině...“, financovaného GA AV ČR (č.g. A700280504).
- 3 Jako formu výpovědi o životní realitě komunikačních partnerů jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor, kde byly stanoveny hlavní okruhy dotazování tak, aby byla pokryta některá vytipovaná výzkumná témata. Tato forma rozhovoru umožňuje komunikačním partnerům hovořit na dané téma zcela volně, stejně tak jako jim umožňuje tematizovat svobodně i další pro ně důležitá témata, otázky nebo problémy. Konkrétní otázky pak byly formulovány volně během rozhovoru, jejich formulace, stejně tak jako sled témat, se řídila „logikou“ odpovědi a průběhem interakce všech participantů daného interview.
- 4 Bylo provedeno 20 rozhovorů s manželskými páry: věkové rozpětí participantů bylo od 31 do 47 let. Většina párů (12) žila v době provedení rozhovoru v Praze, pět párů bylo z Moravy a tři z jiných oblastí Čech. Kromě jednoho páru (kde muž měl vysokoškolské a žena vyšší odborné vzdělání), byly dvojice vzdělanostně homogenní, pouze ve třech případech měli oba partneři středoškolské vzdělání, v ostatních dosahovali vzdělání vysokoškolského.
- 5 Tato část je předmětem jiné analýzy (viz Maříková ed. 2007).
- 6 I když tento moment nebyl v rozhovoru rozveden, jedna z možných interpretací vyjádření tohoto typu je, že se matka snaží sama o sobě vytvořit představu dostatečně zodpovědné matky zohledňující potřeby dítěte před těmi svými.
- 7 Koncept „family man“ není zcela jednoznačný. Zatímco v tradičním pojetí, jak uvádí Hochschild (2003: 132), termín označuje „dobrého“ živitele rodiny, který demonstruje svou lásku k rodině tvrdou prací v zaměstnání, v novějším

pojetí, v kontextu současného trhu práce získává termín negativní konotace, neboť označuje muže, kterému se nechce příliš pracovat. Pokud je však „family man“ nahlížen v genderové optice z hlediska svého fungování v současné (americké) rodině, jak je tomu u Coltrane (1996), pak se jedná o koncept, který má spíše kladnou konotaci. Dochází k vzdvihování kladů a přínosů otcovy participace v rodině na zrovnoprávnění vztahů v jejím rámci.

8 V této souvislosti hovoří Hochschild (1990) o „ekonomice vděku“ (economy of gratitude). Ta je postavena na principu srovnání, ke kterému ale nedochází na základě porovnávání v rámci páru, nýbrž v rámci genderových skupin. Ženamatka poměřuje otcovu participaci v rámci rodiny vzhledem k angažovanosti jiných mužů v rodinách, obdobně sebe srovnává s jinými ženami. Z tohoto srovnání jí pak vychází, že vlastně muž doma dělá „dost“ oproti jiným mužům, zatímco ona „méně“ než jiné ženy.

9 Pole úspěchu vymezuje sociální prostor, kde muži mohou dosahovat vyššího sociálního ocenění za výkon své momentální práce/činnosti v porovnání s jinými sférami činnosti anebo srovnatelného úspěchu jako v jiných oblastech, což v konečném důsledku může zvyšovat anebo uchovávat (nikoli však snižovat) jejich sociální status. Někteří muži pak dokážou situaci péče o dítě využít ve svůj „prospěch“, k demonstraci svého „soukromého“ úspěchu při návratu zpět do sféry placené práce, například pracují-li u zahraniční firmy, která tuto skutečnost oceňuje.

PhDr. Hana Maříková je vědeckou pracovnící Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., kde od poloviny 90. let pracuje v oddělení Gender & sociologie. Specializuje se na genderovou problematiku v rodinách, otázku otcovství a rodičovství, genderové ne/rovnosti na trhu práce, rodinnou a sociální politiku.

KANDIDÁTKY NA PŘEDSEDU: MEDIÁLNÍ OBRAZ POLITIČEK VE VOLBÁCH DO POSLANECKÉ SNĚMOVNY V ROCE 2006 / IVA BASLAROVÁ, PAVLÍNA BINKOVÁ

Žijeme v medializovaném světě (Byerly, Ross 2004), média tvoří neopominutelnou součást našeho veřejného (i soukromého) života. Řada obsahových analýz nejrůznějších českých médií přitom dosvědčuje, že ženy a muži – femininita a maskulinita – jsou stále zobrazováni stereotypně; ženy bývají marginalizovány a stavěny do pozice objektu, nikoli subjektu. Tato teoretická pozice má kořeny v kritice konceptu patriarchální společnosti, již se zabývá celá řada feministických teoretiček, počínaje Simone de Beauvoir. Beauvoir ve svém dile *Druhé pohlaví* postuluje, že ženami se nerodíme, ale stáváme se jimi (tím, jak jsme jako ženy socializovány). Sociolog Pierre Bourdieu následně zdůrazňuje nebezpečí reprodukce mužské dominance v sociálním řádu, kterou dnes můžeme nejvýrazněji a nejpálčivěji pozorovat právě na příkladu vysoké politiky (Bourdieu 1998: 98–106; viz také Oakley 1972: 116).

Právě média vystupují v tomto procesu jako významná konzervativní instituce, jež má za úkol legitimizovat a také stvrzovat stávající podobu uspořádání mocenského světa vysoké politiky (a společnosti obecně). Kritická kontrolní funkce médií v demokratických společnostech je tak v důsledku řady faktorů proměňována v hegemonní roli proponentů patriarchálních (i jiných) ideologií. Feministická perspektiva uplatňovaná v mediálních studiích v tomto ohledu navázala na východiska literární teorie a strukturalismu, jež posloužily jako významný odrazový můstek širokému spektru teoretických prací i konkrétně zaměřených výzkumů. Jakkoli se dnes často zdůrazňuje omezení tohoto „soustředění na text“ a oproti němu je odkazováno k významu dal-

ších proudů mediálního zkoumání (aktivita publika vyjadřovaná v podobě Hallovy strategie kódování/dekódování či v etnografickém výzkumu publik, teorie užití a uspokojení, revize strukturalismu ve formě poststrukturalismu a další), v předloženém textu se snažíme ukázat, že pole mediálních obsahů poskytuje stále dostatek materiálu pro kritické zkoumání a že mediální uchopení sociální reality je stále důležitým prostorem vyžadujícím reflexi.¹

Mediálně reprodukováný svět politiky prostupují genderové stereotypy. Problematice vztahu mezi ženami, politikou a médii se ve své práci věnuje například Karen Ross. Média se podle ní podílejí na marginalizaci žen-političek, když referují o normativním světě, ve kterém formulují a rutinně opakují, jak máme „být muži a ženami“. Pokud jsou zprávy komoditou a my jsme konzumenty/konzumentkami, musíme sledovat, jak jsou nám ženy „prodávány“, co sdělovací prostředky zvýznamňují a co se zdá být důležité. Jak často se ženy ve zprávách objevují, jaká témata jsou ve vztahu k nim agendována a jaký je kontext těchto sdělení. Pravděpodobně nejvýraznější známkou úspěchu političek bude podle Ross to, že je média budou kritizovat za jejich politiku, nikoli za jejich osobnost a charakterové vlastnosti (Ross 2004: 76).²

Ve výzkumu *Mediální obraz českých političek v období voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2006: Rovné příležitosti vs. promeškaná příležitost?*, který jsme vypracovaly na zakázku pro občanské sdružení Fórum 50 % a jehož parciální výsledky chceme prezentovat v tomto článku, jsme se tedy zaměřily právě na reprezentace žen-političek či žen-kandidátek